

A MŰKRITIKUS

P. Szűcs Julianna: Nagytotál. Magyar összképek a múzeumban, a tárlaton és a nyilvános térben 2009 és 2018 között

P. Szűcs Julianna nemzedékem legjobb művészetkritikusa. Egyszer azt írtam róla, hogy ő a magyar műkritika *grande dame*-ja.

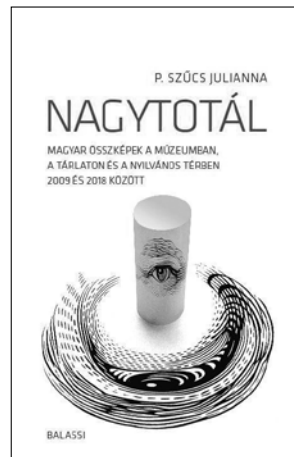
Kötete nem a szokásos bírálat-kötet (a műbíráló összegyűjti egy adott időszakban publikált írásait), hanem komolyan végiggondolt vállalkozás, amely egy évtized összegző kiállításairól és a közterek újdonságairól szól; arra a kérdésre keresi a választ, hogy a képzőművészet közegeiben milyen változatai vannak a hazai önismeretnek, öntudatnak, önazonosságnak. A budapesti, pécsi, debreceni kiállítások nem egyetlen művész köré csoportosulnak, hanem korszakok, műfajok, irányzatok, eszmetörténeti problémák, gyűjtemények köré.

A modern kulturális identitás mindig pluralista, s e sokféleség alapvetően jó dolog, ha persze állandóan kritikai ellenőrzésre is szorul, s a külső hatások befogadása lehet fölületes, majmoló, epigon, provinciális. Belső szakadások is pluralizálhatják, s ezek néha halálos ellenségeskedések formájában merülnek föl. Nem véletlen, hogy a kötet szoros kivételképpen egyetlen emberről szóló kiállítással, a Petőfi Irodalmi Múzeum 2009/10-es *Kazinczy és a művészetek* című tárlatával kezdődik. Kazinczy volt ugyanis az első, aki határozottan letette a garast a magyar kultúra nyugatos orientációja mellett, s száz év múltán még Ady is őt követte *Menjünk vissza Ázsiába* című híres pamfletjében. Kétszáz év múltán pedig, a minap, a politika felhőrégiójában olyan alternatívával kellett megismerkednünk, mint a Türk Tanács *vagy* az Európai Unió.

P. Szűcs Julianna kötetének is ez a hosszú ideje nyílt vagy megújuló seb a témája, s alapvető nyugatossága ellenére érdeme, hogy nem egyszerűsíti le ezt a nagyon sokféle ágú és bogú kérdéskomplexumot, amely már a kezdetén sem volt egynemű – lásd Csokonai őseredeti, magyarrá plántált aufklérizmusát, s Kazinczy szüntelen korrigáló (Csokonait is korrigálni akaró), adaptáló ambícióit. Gyakran reális szellemi konfliktusból mítosszá vált az ellentét. S nemcsak nem egyszerűsít, de nem is elnéző az – Arany szavával: „kivágyó” – silányságokkal, gagyival. A másik oldalon pedig – amely legalábbis szavakban, mint Arany, a magyarrá ringatott bölcső kizáró elsőségét hangsúlyozza – nem méltánytalan a jelentős teljesítményekkel.

Ez csak egyik eleme a gazdag kötetnek. Mint minden jó műkritika, gyakorlati művészettörténet-írás is, amely *in situ* (eredeti helyén) és *in statu nascendi* (keletkezésekor) rögzíti a művészettörténeti eseményt. Válogatásának jellegéből következik, hogy a kritikai értékelés elsődleges tárgya ebben az esetben a kurátor munkája, amely egyre nagyobb (és néha túlzó, már-már önálló művészeti ambíciókat dédelgető) szerepet kapott az utóbbi évtizedekben.

Balassi Kiadó
Budapest, 2019
240 oldal, 4500 Ft

Ideje számba vennünk, hogy mi jelenti szerzőnk esetében a jó műkritikát. Talán nem sértő elsőnek említeni, hogy könyve rendkívül szórakoztató. Egyszer parodisztikus céltalattal azt mondtam, hogy a humaniorákban a szaknyelv metanyelve a köznyelv. Magyarán szaknyelvi formulával állítottam, hogy a szaknyelv helye a szakirodalom, olvasója a tudós közösség, s a kritikus nem nekik ír, hanem – jelentsen bármit ez – a művelt nagyközönségnek. Ami szakcikkben magyarázatot nem igénylő kategória, az a bírálatban csak jelhang, hogy hej, ha én is köztetek mehetnék, tudós leventék. P. Szűcsnek ilyesmire nincs szüksége. Van tudományos teljesítménye, s tudja, hogy kritikáiban viszont mindent meg kell magyaráznia, ami az experteknek magától értetődő. S az ítélet mellett szellemes, ötletes. Az 1924–1942 közötti modern magyar kereskedelmi plakát (amelyben Kassák, Berény, Bortnyik sem átalott szerepet vállalni) kiállításáról szólva a *Hyppolit, a lakáj* Schneider urának, a fölkapaszkodott gazdag vállalkozónak a sikerével-sikertelenségével magyarázta a falragaszokat. Egy másik kritikából: „sok évtizede nézek kiállításokat, de hogy egy fekvő téglalaprú komponált festményt [...] függőlegesen akasszák szögre, ilyet még nem láttam. Ehhez kevés a vakvéletlen. Ehhez véletlenül vaknak is kell születni.”

A második a rendkívüli tájékozottság. A kötetben időnként szóba kerül az a jegyzetfüzet, amely a négy-öt órás, alkalmanként többször megismételt látogatások során telik meg kommentárokkal, statisztikákkal – gyakran a még el nem készült vagy nem is készülő katalógusok helyett. A kritikus megtanulja a kiállítást. Ám ez nem érne sokat, ha nem támaszkodna megelőző ismeretek tárházára. Hatalmas adatbázist mozgósít, amelyben helye van a korábbi hasonló kiállítások halmazának, a hiányzó művészeknek és a fölöslegeknek vagy túlreprezentáltaknak, a nemzetközi analógiáknak vagy azok hiányának. Nagy biztonsággal rekonstruálja a kiállítás koncepcióját, s ehhez méri ítéletét.

Ebből következik a harmadik, a minőségérzék. Kritikusunknak nem imponálnak a nagy nevek, ha gyöngye vagy jelentéktelen alkotással szerepelnek; hajlandó viszont aligismerteket vagy kezdőket méltatni, ha meglátja bennük a szikrát. Ugyanakkor szilárd értékrendje van, amelyet néha az NB I., II., III. hasonlatával jelenít meg. A minőségérzékhez finom analízis tartozik, néha csak egy megvilágító jelző, néha hosszabb kifejtés.

A negyedik az, hogy a kritikus (régi magyar szóval ítéssz) nem spórolja meg az ítéletet. Nemcsak értékkel, hanem le is vonja a konzekvenciát. Erős szavaktól sem riad vissza, a „tehetségtelen”-től, a „vacak”-től (igaz, ez utóbbi egyszer ironikusan Karinthyra hivatkozva tűnik fel, aki elképzelve a papírhiány miatt kényszerhelyzetbe került újság kritikáját: „Ábránd Leó: A háború eposza kilenc kötetben. Vacak.”). Ugyanakkor méltányos, nem feledkezik meg a beváltott vagy beváltatlan lehetőségekről, s – mint mondtam – csak azután ítél, hogy megértette és értelmezte a kiállítás célját.

Az ötödik, hogy a kritikus *public intellectual*, közéleti ember. Ez alapfokon benne rejlik funkciójában, hogy szövegét a nyilvánosságnak szánja, nem magánbeszédnek, s nem is a szakközönségnek. De többről is szó van, hiszen a „nagytotálra” törekvő kiállítások vagy a köztéri szobrok maguk is közéleti gesztusok. Az elmélyült műelemzés mellett itt a kritika publicisztikává is válik. Egy individuális művész kiállítását – különösen, ha nem a Magyarországon amúgy is ritka politikai művészetről van szó – talán csak a legáltalánosabb értelemben kell és lehet közéleti összefüggésbe helyezni: a magyar kultúra gazdagodásának szempontjából. Jól ismertek a közéleti elvárások terrorisztikus túlzásai, amikor a hűség és a hála énekét várták el a művésztől, s az Írószövetség táviratban értesítette – történetesen Nemes Nagy Ágnes! –, hogy „Sztálin (vagy Rákosi) elvtársról írt ódátat holnapra várjuk”. S az sem kevésbé ismert, hogy az „aki nincs ellenünk, az velünk van” enyhültebb korszakában is például Pilinszky misztikus költészetét „antifaszizmusával” vélték mentetegetni. Egy ennél is jóval enyhültebb korszakból, amikor P. Szűcs Julianna a *Népszabadság* vezető műkritikusa volt, neki is lehetnek arról emlékei, hogy a történelmi előzmények miatt miképpen értelmezhetők önálló ítéletet képviselő írásait olykor hivatalos véleménynek.

A teljes szólásszabadság korszakában – amelynek értékét még ma sem érdemes relativizálni – a közéleti vélemény alaphangja a kritika. Vegyük ennek a kritikai kritikának egy nagyon érdekes példáját a kötetből. A Múcsarnok 2016/17-es *Az első aranykor* című kiállításáról van szó, amelyet Sármány Ilona rendezett. A kiváló művészettörténész kutatási területének és ízlésének is a modernizmus a határa, s gazdag, érdekes kiállítást csinált az Osztrák–Magyar Monarchia hatalomhoz lojális konzervatív művészetéből. Ez szemmel láthatólag nem P. Szűcs ízlése (lásd még a 2009/10-es kiállításról szóló írását a müncheni magyar művészekről, ahol erről személyes vallomást is tesz), de ez sem abban nem gátolja, hogy elismerje az esztétikai teljesítményt, ahol azt talál, elismerje a kultúrszociológiai teljesítményt (hogy ugyanis a kiállítás rekonstruálta a korabeli hatalom, nagyközönség és műkereskedelem ízlését) és elismerje Sármány tudását és tudományát. Ám ugyanakkor észleli, hogy a Múcsarnoknak (amely ezzel a kiállítással százhuszadik évfordulóját ünnepelte, s mögötte a Magyar Művészeti Akadémiának) már magával a kiállítás címével is hátsó gondolata volt, hogy az első aranykor után következik a második, amely éppoly lojális, éppoly konzervatív és éppoly közérthető lesz, mint az első.

Ilyen nyílt ellentmondás a kuratori és intézményi koncepció között persze csak kivételes, de föl lehet vetni, mint P. Szűcs teszi – összehasonlítva Kisfaludi Strobl Zsigmond budai Szent Imre-szobrát Varga Imre sárospataki Szent Erzsébetével és Melocco Miklós esztergomi Szent Istvánjával –, hogy itt „három retorikai stílus” áll „a hatalom szolgálatában”, miközben a kritikus különbséget tesz a minden megrendelést semlegesen fogadó Kisfaludi Strobl és Varga, valamint a meggyőződéstől áthatott Melocco között, s esztétikai mutatója is Melocco irányába leng ki.

P. Szűcs Julianna könyvében állandó tárlatok újrendezéséről, összefoglaló tematikus kiállításokról és köztéri műalkotásokról van szó. Írásai színvonalának és súlyának megítéléséhez nem kell mindenben egyetérteni vele. Egyik tárgyról, az Irokéz Gyűjtemény debreceni kiállításáról én is írtam¹ – persze jóval kisebb tudással és tájékozottsággal –, s nem egészen ugyanarra a következtetésekre jutottunk. Abban viszont egy húron pendültünk, hogy Hornyik Miklós érdekes, de talán kissé túl erős kuratori koncepcióját mindketten nagy tisztelettel zárójelbe tettük.

A Kossuth tér néhány száz méteres körzetéről szólva P. Szűcs ír a Falk Miksa utca torkolatában álló szellemtelen zsánerszoborról (Columbo hadnagy és kutyája), a Stollár Béla utca torkolatában álló aránytalan olimpiai ötkarikáról, amely az olimpia szellemének ellentmondva magyar nemzeti színeket visel, a sikerületlen Kéthly Anna-szoborról, a botrányos Gábielről a Szabadság téren, valamint a már első felavatása idején is elavult szelleműnek ítélt Tisza István-szobor újraalkotott változatáról, amelynek csúcán az allegorikus oroszlánról már sohasem fog más eszembe jutni, mint az, hogy „egy fagyaltgépéből kiömölő csoki-vaniliakrémre emlékeztet, vagy, bocsánat, arra a hasmenéses kutyaürülékre – persze gigaméretben –, amelynek el nem takarítása büntetést szokott maga után vonni”.

Végezetül egy szubjektív megjegyzés. P. Szűcs Julianna a legrégebb barátom. 1950-ben, négyéves korunkban kötöttünk barátságot a Kossuth téren, amikor még ugyanaz a gyászmagyar Kossuth-szoborcsoport volt ott (Horvay János műve), mint ami most megint. Politikai nézetkülönbségek egy időre elválasztottak bennünket egymástól. Én disszidens voltam, ő a *Mozgó Világ* új főszerkesztője, amelyből – legyen igazságos – egy *másik*, tartalmas, reform-irányzatú folyóiratot csinált. Mindazonáltal a „mosolyszünet” ideje alatt sem igen volt hét, amikor ne hiányzott volna valamilyen művészettörténeti információja, el-igazítása, kommentárja.

¹ Radnóti Sándor: Hibriditás a Kárpátok között, *Revizor Online*, 2011. 12. 05., <http://www.revizor-online.com/hu/cikk/3775/az-irokez-gyujtemeny-es-a-rendszervaltas-modern-es-kortars-muveszeti-kozpont/>